گۆڤارا زانستێن مرۆڤایەتی یا زانكۆیا زاخۆ
مجلة العلوم الانسانية لجامعة زاخو
Humanities Journal of University of Zakho (HJUOZ)
Vol. 4, No. 2, pp. 286–307, September-2016
hjuoz.uoz.edu.krd
p-ISSN: 2410-7557
e-ISSN: 2518-5128
journals.uoz.edu.krd

كاریگەریا شۆڕەشا ئیسلامیا ئیرانێ لسەر گەشەسەندنا ئیسلاما سیاسی ل عێراقێ 1979- 1989

خلات موسی یوسف
پشكا مێژوو، فاكولتیا زانستێن مرۆڤایەتی، زانكۆیا زاخۆ، هەرێما كوردستانێ – عێراق.

https://doi.org/10.26436/2016.4.2.214

پێشگۆتن:

گەلەك هۆكار بووینە پاڵدەرێ گەشەسەندنا ئیسلاما سیاسی لسەر ئاستێ دەولەتێن جیهانا ئیسلامیێ، شۆڕەشا ئیسلامیا ئیرانێ ل سالا 1979 ئێك ژ وان هۆكارێن كاریگەر بوویە، كو عێراق ئێك ژ وان دەولەتێن پێگەهەكێ ستراتیژی د سیاسەتا دەرڤە یا ئیرانێ دا هەبوو، نەمازە د قوناغا حۆكمڕانیا ڕۆح الله خومەینی (1979– 1989) دا، ژبەر كو دەستپێكا جیبەجێكرنا ستراتیژیەتا شۆڕەشا ئیسلامیا ئیرانێ لسەر ئاستێ دەرڤە بوو، كو گرێدایی ساخلەتێن شۆڕەشگێری و شیعەگەریا سیاسی بوو، كار بۆ ئارمانجا هنارتنا شۆڕەشێ بۆ دەرڤە دكر، كو هندەك بیروباوەر و درویشمێن ڕەهەندەكێ ئایدولۆژی ب بنەمایێن سەرەكی یێن سیاسەتا دەرڤە دانابوون، بەرژەوەندێن وێ ئاراستە دكر، ڤێ چەندێ ڕەنگڤەدانا خۆ لسەر پەیوەندیێن وێ د گەل عێراقێ كربوو.

كاریگەریا شۆڕەشا ئیسلامیا ئیرانێ ژ وەڵاتەكێ موسلمان بۆ وەڵاتەكێ دی یا جودا بوویە، ئەو وەڵاتێن ڕێژەیەكا زۆرا هاوەڵاتیێن ژ مەزهەبێ شیعەیان هەمبێز دكر، كو عێراق ئێك ژ وانا بوویە یا خورت بوویە، و هەبوونا جوگرافیەكا هەڤپشك كارتێكرن و مایتێكرنا وێ دگەهشتە ڕادەیێ ڕاستەوخۆ، بەروڤاژی وان وەڵاتێن ڕێژەیەكا كێمتر هەبن.

كلیلا لێكولینێ: *شۆڕەشا ئیسلامیا ئیرانێ، گەشەسەندن، ئیسلاما سیاسی، عێراقی.*

دەرازینك:

د مێژوویا نوی یا ئیرانێ دا سازیێا ئایینی پاشخانەیەكا مێژوویی هەبوویە، شیایە ڕۆلەكێ كاریگەر د ژیانا سیاسی و ئایینی و ئابوری و كۆمەڵایەتی یا ئیرانێ دا بگێڕیت. ئەو كاریگەریە ژی بۆ دەمێ شاه ئیسماعیلێ سەفەوی (1501–1524) یێ كو مەزهەبێ جەعفەری (دوازدە ئیمامی) یێ شیعەیان كریە مەزهەبێ فەرمی یێ دەولەتێ ڤەدگەڕیت(1)، و ژ ڤێ مێژوویێ و ئەڤراز ئیسلاما شیعی بوویە ئایینێ دەولەتێ و پشتەڤانیا مەزهەبی و زانایێن وێ دكر(2)، سەرەڕایی هەڤركیا وێ دگەل دەولەتا ئوسمانی پێگەهێ كۆمەڵایەتی و سیاسی یێ وان بهێز ئێخست بوو(3).

سازیێا ئایینی ل ئیرانێ هەوڵددا ڕۆلەكێ كارا بگێڕیت، ل چاخێ شاه ناسردین (1848–1896) ڕێككەفتنەك د گەل كومپانیەكا بەریتانی ل سالا 1891 ئیمزاكری، كو ب تنێ مافێ كڕین و فروتنا تویتنێ هەبیت(4)، هێزێن ئایینی دژێ ڤێ

چەندیٚ ڕابوون، لێڤەگەڕا شیعەیان فەتوایا حەڕامکرنا ویٚ ژ چاندن و کڕین و فروتن و کێشانیٚ دەرکر، و شاه ناچاربوو ویٚ سەرپشکیێ ب هەڵوەشینیت[5]. و دگەرماتیا شۆڕەشا دەستۆری دا[6]، و ل سالا 1907 جڤاتا تایبەت یاسایەك پەسەند کربوو، کو پێدڤی بوو هەمی بڕیارێن پەرلەمانی پێنج کەس ژ پیاوێن ئایینی پەسەند بکەن، بۆ هندیٚ دگەل گیانیٚ ئیسلامیٚ بگونجیت[7].

پشتی جڤاتا نوێنەران حۆکمڕانیا قاچاریان ب دوماهیك ئینایی، ڕەزا شاه (1926- 1941) وەکو شاهیٚ ئیرانیٚ هاتە دیارکرن[8]، هەوڵدا کاریگەریا سازییا ئایینی لسەر جڤاکیٚ ئیرانیٚ لاواز بکەت، و چەندین پێڕابوون وەرگرت بوون، ژ وانا ژمارەیا نوێنەرێن پیاوێن ئایینی ل سالا 1926 ژ (24) ئەندامان د پەرلەمانی دا بۆ شەشان کێمکرن[9]. لدویڤڕا چەندین ڕاستڤەکرنێن یاسایی دناڤبەرا سالێن 1928- 1936 کربوون، کو هندەك یاسایێن مەدەنی پەیرەو کربوون، کو ژ بەندێن یاسایێن فرەنسی و ئیتالی هاتبوونە وەرگرتن، جل و بەرگێن هەڤچەرخ لسەر پیاوێن ئایینی هاتبوونە سەپاندن، دیاردەیا (بەست)[10] قەدەغەکر، قوتابخانەیێن ئایینی کێم کربوون، بەلکو دربیٚ مەزن ل داهاتیٚ سازییا ئایینی دایی، ل سالا 1935 ڕەزا شاهی دەست دانابوو سەر کەل وپەلێن ئەوقافیٚ یێن کو سەرب سازییا ئایینی ڤە، کو ژێدەرەکیٚ گرنگیٚ داهاتیٚ ویٚ بوو[11].

تەوەریٚ ئێکیٚ: هۆکارێن بەرپابوونا شۆڕەشا ئیسلامیا ئیرانیٚ 1978- 1979.

هەلگیرساندنا شۆڕەشیٚ بۆ کۆمەکا هۆکاران د زڤڕیت ژوانا: سیاسەتا نویکرنیٚ یا کو محەمەد ڕزا شاهی (1941- 1979)[12]، پەیرەودکر[13]، و شلەژانێن بواریٚ ئابوریێ دەولەتیٚ[14]، و ڕۆلیٚ مزگەفتان، کو ببوونە مەڵبەندێن ئۆپۆزسیۆنیٚ، تێدا نیگەرانی ڕەخنەیێن خۆ د بوارێن سیاسی کۆمەڵایەتی دا تەرخان دکرن[15]، دەرئەنجام تەڤگەرەکا شۆڕەشگێری بەرهەم ئینات بوو[16]، کو ل ناڤەڕاستا سالێن حەفتیان ژ چەرخیٚ بوری (9015) مزگەفت ل ئیرانیٚ ل ژێر سەرپەڕشتیا سازیێن ئایینی ڤە هەبوون، بووینە بناغەیەکیٚ سەرەکی بۆ ئۆپۆزسیۆنا ئایینی[17].

پەیرەوکرنا سیاسەتا دکتاتوری ژلاییٚ شاهی ڤە ژ هۆکارێن سەرەکی بوون شۆڕەش ل ئیرانیٚ ب هەلگیرسیت، کو سیاسەتا وی لسەر گەهێن سیاسی و جڤاکیٚ ئیرانیٚ زاڵببوو، پێگیری ب دەستۆری نە دکر، سیاسەتا توندوتیژییٚ دژی ئۆپۆزسیۆنیٚ د ڕێکا دەزگایێن تەناهییٚ و هێزێن چەکدار پەیرەودکر[18]، و هەبوونا سیستەمیٚ تاك پارتییٚ ئۆپۆزسیۆن نیگەران کربوو[19].

هەبوونا ژمارەیەکا زۆر ژ کەمینەیان ل ئیرانیٚ، و هەبوونا ناکوکی و هەڤدژیان هۆکار بووینە هۆشیاریا ئایینی ل ئیرانیٚ گەشەبکەت، چونکە چارەسەریا ئەلتەرناتیف یا نەتەوا فارس و نەهێلانا هەڤدژیێن کۆمەڵایەتی و سیاسی، نەمازە ڕێژەیا 95٪ ژ خەلکیٚ ئیران موسلمان بوو، و ژ وی

سەرجەمێ رێژەیا 90٪ شیعەبوون[20]، مینا کوردان، کو هەر ل سالا 1978 بەشداریەکا کارا د شۆرەشێ دا هەبوو، و رژێما رۆخسارەکا ئیسلامی ددا شۆرەشێ، و هیڤیەك دابوو گەلێن ئیرانێ یێن نە فارس ژ وانا کورد دەلیڤەك ب رەخسیت کو هندەك ژ مافێن وان دەستەبەربن[21].

رۆلێ سەرکردایەتیێ بۆ سەرئێخستنا شۆرەشی ب گرنگ دهێتە زانین، رۆح الله خومەینی[22] چەڤەنگ و ئەندازیارێ وێ دهێتە ناسکرن، کو کەسایەتیەکا کارزمایی هەبوو[23]، و مەزهەبێ شیعەگەری کاریگەریا خۆ هەبوو، کو ئیمامی پێگەهەکێ مەزن هەیە، پێدڤیە ل گور تێگەهێ وان کاروبارێن موسلمانان ب رێڤەببەت[24]، سەرئەنجام بۆ ئێکەم جار د مێژوویا نوی یا ئیرانێ دا پیاوێن ئایینی یێن شیعەیان شیان سەرکردایەتیا بزاڤا نیشتمانی یا ئیرانێ وەربگریت[25].

پۆختەیا گۆتنێ، ل ناڤەراستا سالێن حەفتیان و ئەڤراز، تەڤگەرێن ئیسلامی ل سەرانسەری جیهانێ بەرفرەهبوونەك ب خۆڤە دیت بوو، کو تنێ ل ئیرانێ شیابوو ب رێکا زنجیرەیەکا شۆرەشگێری لسەر دەستهەلاتێ زالببیت[26]، ئەو ژی ژ دەرئەنجامێ سیاسەتا محەمەد رەزا شاهی یا نە هەڤسەنگ، بۆ ئەگەرێ شۆرەشەکا مللی، و سیستەمێ شاهاتی ل 11 شوباتێ 1979 ب دوماهیك ئینات[27]، ل دویڤرا رۆح الله خومەینی فقەزان و رابەرێ بلندێ کۆمارێ ل 14 تشرینا ئێکێ 1979 ژلایێ جڤاتا خەبیران ڤە دەنگ لسەر دان[28]، ڤێ شۆرەشێ ئیران بۆ سیستەمەکێ کۆماری ئیسلامی ڤەگوهاست[29]، کو سیستەمەك بوو دناڤبەرا رەگەزێن سیوکراتیەتێ– دەستهەلاترەویێ دگەل رەگەزێن کۆماری دیموکراتی تێکەلە بوو، لێ سیوکراتیەت لسەر یا زالبوویە[30].

تەوەرێ دووێ: رەهەندێن ئایدولۆژی د چێکرنا سیاسەتا دەرڤە یا کۆمارا ئیسلامیا ئیرانێ دا.

1– رەهەندێ هزری و ئایدولۆژی:

گۆرانکارێ ئایدۆلۆژی رۆلەکێ گرنك د چێکرنا بریارێ ل ئیرانێ هەبوو، کو ب پەیدابوونا زنجیرەیەکا رویدانا ل سالا 1979 ل ئیرانێ بووینە ئەگەرێ گوهۆرینێن گشتگیر لسەر ئاستێ سیستەمێ حۆکمرانیێ دروست بن، کو کارتێکرنا ئەنجامێن وێ ل پشت سنۆرێن ئیرانێ هەبوون، و خۆ د رێکا هندەك زاراڤەیاندا نیشاندا کو دەربرینێ ژ ئیسلامێ دکەت، و ئەو میناکێ وێ یە[31]، و سنۆرێن جوگرافی دناڤبەرا دەولەتاندا رەتدکر، و تنێ دان ب سنۆرێن ئایدولۆژی ددا[32].

ئێك ژ بناغەیێن رۆح الله خومەینی بۆ دەولەتا ئیسلامی ل ئیرانێ دارێشتی، گرێدانا موکۆم دناڤبەرا ئایین و سیاسەتێ دا و ژێکجوداکرنا وان رەتکر دکر[33]. ئانکو ئایین و سیاسەت د خانەیا جیهادێ دژی زۆردار و هەڤالبەندێن وان یێن بیانی پێکڤە گرێ ددا، و پیرۆزیەك ددا سیاسەتێ[34]، کو سیستەمەکێ سیاسی لسەر بنگەهێ لێڤەگەرا ئایینی و تێگەهێ ویلایەتا فەقیهی وەك بناغەیەکێ بۆ دەستهەلاتێ دارێشت بوو[35]، سەرئەنجام ژی

ئايدولۆژيا ئيرانىَ گرێدانەكا موكۆم د گەل سياسەتا دەرڤە ژى دروست كربوو[36].

ژبۆ دامەزراندنا حكۆمەتەكا ئيسلامى، ڕۆح الله خومەينى ڕادگەهينيت كو سيستەمێن نە ئيسلامى، هەڤپشكن بۆ خودىَ و دەستهەڵاتدارێن وان زۆردارن (تاغوت)، و موسلمان هاندانە كودەتايىَ دژى وان ئەنجام بدەن[37]، ديتنا ڕۆح الله خومەينى دوژمنێن ئيسلامى سىَ ئاستان بوون، يىَ ئێكىَ: ئيمپريالى، ئانكو ويلايەتێن ئێكگرتيێن ئەمريكا و ئێكەتيا سوڤيەت، يىَ دووىَ: ئيسرائيل، و يىَ سيىَ ژى: سيستەمێن حۆكمڕانێن ئيسلامى و لسەرىَ وان سيستەمێن حۆكمڕانێن عەرەبان بوون[38].

ب كورتى، ئێك ژ ستۆنێن سياسەتا دەرڤە يا ئيرانىَ لسەر هاتيە ئاڤاكرن شيعەگەريا سياسى بوويە وەكو ئايدولۆژيا دەولەتىَ، كو ئامرازەك بوويە بۆ چێكرنا پەيوەنديان دگەل تايفەيا شيعەيان يێن ل دەوروبەرێن ئيرانىَ، كو پەيوەنديەكا تايبەت د گەلدا دروست دكرن، و مفا بۆ بەرژەوەندێن خۆ ب كاردئينان[39]. واتە شۆڕەشا ئيسلاميا ئيرانىَ داكوكى لسەر ئێكبوونا موسلمانان دكر و پشتەڤانيا بزاڤێن شۆڕەشگێرى ل جيهانا سيىَ دكر، لىَ د هەمان دەمدا وەكو بنيات هەوڵددا كارتا شيعەگەريىَ دابين بكەت، تا وى ڕادەيى ڤەكولەرەك د نڤيسيت:"هنارتنا شۆڕەشىَ نەبوويە، بەلكو هەلگيرساندنا شۆڕەشا شيعەگەريىَ بوويە"[40].

2- ڕەهەندىَ هنارتنا شۆڕەشا ئيسلاميا ئيرانىَ.

جوداهيەك د نێرينا ڤەكۆلەراندا لدۆر چەمكىَ هنارتنا شۆڕەشىَ هەيە، ڤەكۆلەرەكى ب ڤى ئاوايى پێناسەكريە: ژناڤبرنا هەمى سيستەم و حكۆمەتێن ئيسلامى ب ڕێكا تيرۆرا چەكدار، يان ژى گوهۆڕينا وان ب سيستەم و حكۆمەتێن ب فەرمانێن حكۆمەتا ئيرانىَ كاربكەن و ب شێوەيەكىَ دياركرى يێن ڕۆح الله خومەينى [41]. ڤەكۆلەرەكىَ دى دبێژيت: هنارتنا شۆڕەشىَ واتە هنارتنا جۆشا ئيرانىَ بۆ ئيسلامىَ يە، كو ب هنارتنا جۆشىَ بۆ جەماوەرىَ ئيسلامىَ، خۆ ژ سيستەمێن گەندەل ڕزگاردكەت[42]. ڕەنگە پێناسەيا ئێكىَ زێدەتر نێزيكى دورهێلىَ سياسەتا دەرڤە يا ئيرانىَ بيت، كو سيستەمێن حكۆمەتێن ئيسلامى ب گوهۆڕن و لسەر تەرزىَ سيستەمىَ ئيرانىَ لگورەيى تێگەهێن ڕۆح الله خومەينى دامەزرينن.

ڕۆح الله خومەينى د ماوەيىَ حۆكمڕانيا خۆدا د زۆر هەلكەفتاندا داكوكى ل تێگەهىَ هنارتنا شۆڕەشىَ كريە، ل جهەكىَ ڕەهەندەكىَ جيهانى دايە شۆڕەشىَ و دبێژيت:"... هنارتنا شۆڕەشا مە بۆ هەمى جيهانىَ يە ژبۆ ڕزگاركرنا هەمى موستەزعفان (چەوساوەيان)، كو چاوا ب سەر دوژمنێن ئيسلامى و يێن خۆ ب سەركەفتين وەسا دىَ لسەر موستەكبران (سەردەستان) ژى ب سەركەڤن"[43]، د لايەكىَ دى جاران هاندانا هنارتنا شۆڕەشىَ ب ڕێكێن ئاشتيانە كريە، دبێژيت:"... مە دڤێت شۆڕەشا مە بهێتە هنارتن، ڕامانا وىَ ئەو نينە ب شيرى جيبەجىَ ببيت، بەلكو

بزاڤێ دکین ب ئالاڤێن ڕاگەهاندنێ و گەهاندنێ جیبەجی ببیت..."(44).

سەبارەت ئامرازێن هنارتنا شۆڕەشا ئیسلامیا ئیرانێ بۆ دەرڤە، دەزگایێ پاسدارێن شۆڕەشگێرێ ئیسلامی ئالاڤەکێ گرنك بوویە بۆ پەرەسەندنا هزرێن شۆڕەشێ، و لسەر زۆربەیا شێوەیێن هنارتنا شۆڕەشێ ژ مایتێکرنا لەشکەری و سیاسی یا زالبوویە(45). و پشکەکا تایبەت ب ناڤێ (تەڤگەرێن ڕزگاریخوازێن جیهانی) گرێدایی ڤی دەزگایی بوو(46)، تا سالا 1986 ژ پاسدارێن شۆڕەشگێرێ ئیسلامی جوداکر، و وەکو دەستەیەك سەرب کاروبارێن وەزارەتا دەرڤە یا ئیرانێ ڤە هاتیە گرێدان(47)، لێ یا داویێ بەرپرسیار بوویە ڕیبازا وێ ل جیهانێ نیشان بدەت، ب هەمان شێوە بالیوزخانەیێن وێ ل دەرڤە ب ڤی ئەرکی ڕادبوون(48). زێدەباری ئەرکێ هنارتنا شۆڕەشێ دکەفتە سەر شانێن وەزارەتا ڕەوشەنبیری و ئیرشادا ئیسلامی یا ئیرانێ(49).

بۆ ڕاپەراندنا میکانیزما هنارتنا شۆڕەشی، کۆمارا ئیسلامیا ئیرانێ پشت بەستن لسەر ڕاگەهاندنێ ژ ئالاڤێن دیتنێ و بهیستنێ و خوێندنێ دکر، هەروەسا دەستهەلاتێ کونگرەیێن خولەکی بۆ ئەنجام دانا ڤەکۆلینا لدۆر چاواتیا هنارتنا شۆڕەشێ بۆ وەلاتێن ئیسلامی د بەستن، زێدەباری سازدانا کونگرەیان ب ڕێکا هەلکەفتێن ئایینی(50) و هاندانا یاخیبونان(51)، و هنارتنا شاندا بۆ دەرڤە و حەجاجان بۆ هندێ پەیاما شۆڕەشێ ب گەهینن(52)، و هنارتنا چەك و تەقەمەنی و ڕاهێنەر و پارەیی و دابینکرنا بارەگایان وەکو پشتەڤانی بۆ تەڤگەرێن ڕادیکالێن ئیسلامی ل زۆر دەولەتێن جیهانێ، و هنارتنا قوتابیان بۆ دەولەتێن ئیسلامی ژبۆ خوێندنێ(53).

ئیرانێ د چارچووڤێ سیاسەتا خۆ یا دەرڤە دا هەولدایە تورەکا بەرفرەها تەڤگەرێن ئیسلاما سیاسی پێك بینیت، ب تایبەتی ژی یێن ئاراستەیەکا ئایینی- شیعەگەری هەیین(54). لەورا ژی ئیرانێ هاندان و پشتەڤانیا تەڤگەرێن ڕادیکالێن ئیسلامی د وارێن دارایی و ڕاگەهاندنێ و ورەیێ دکر، یێن دخازن سیستەمەکێ حۆکمڕانیێ لسەر نموونەیا ئیرانێ ب دامەزرینن(55)، بۆ ڤێ ئارمانجێ ژی گرێدان و پەیوەندی د گەل (165) ڕێکخستنێن ئایینی و سیاسی ل کیشەوەرێ ئاسیا و (180) ل کیشەوەرێ ئەفریقیا دروست کربوون(56)، و تنێ ل سالا 1986 جڤاتا شورا یا کۆمارا ئیسلامیا ئیرانێ کوژمێ (200) ملیون دولار بۆ بۆدجەیا وەزارەتا دەرڤە یا ئیرانێ ژبۆ ڕاپەراندنا هنارتنا شۆڕەشێ مەزاخت بوو(57).

3- ڕەهەندێ دەستۆری:

ل دەستپێکا کانوونا ئێکێ 1979 دەستۆرێ ئیرانێ ب ڕیفراندومێ هاتە پەسەندکرن(58)، کو دەربرینا دەستۆری ژ ڕۆیێ سیاسی و هزری ڤە، ڕۆح خومەینی ب دانانا بەلگەنامەیێن دەستۆرەکێ ئایینی خودانێ دەستپێشخەریێ بوو(59). لڤێرێ ژی دەستۆرێ ئیرانێ ڕەهەندەکێ یاسایی دایە چالاکیێن وێ لسەر ئاستێ دەرڤە، هەروەکو د دیباجا وێ دا هاتی:"ژبەر ناڤەڕوکا ئیسلامێ یا شۆڕەشا ئیسلامی

ل ئیرانێ، كو تەڤگەرەكە ئارمانجا وێ سەرئێخستنا هەمی چەوساوەیان لسەر سەردەستان، ئەڤ دەستوورە دێ كاودانان بەرهەڤ كەت بەردەوامی ل ناڤ وەلاتی و دەرڤە ب شۆڕەشێ بهێتە دانێ...، و كاردكەت درێژی ب جیهادێ بهێتە دانێ، ژبۆ هندێ مللەتێن بێ بەهركری و چەوساندی ل هەمی بەشێن جیهانێ بهێنە ڕزگاركرن"(60)، ئانكو ڕۆح الله خومەینی بزوێنەرێ هزری یێ سیاسەتا دەرڤە یا ئیرانێ بوو، كو جیهان ژ ڕوییێ هێزێ ڤە كریە دوو بەش، سەردەست، ئانكو دەولەتێن خودان هێز، و یا چەوساوەیان، ئەوێن بێ هێز و بەلنگاز(61).

جهێ ئاماژێیە، یا كو زێدەتر دەرگەهـ بەرامبەر سیاسەتا دەرڤە یا ئیرانێ ڤەكری و شەرعیەت دایە بزاڤ و چالاكیێن وێ یێن دەرڤە، دارشتنا دەقێن دەستووری بوو، كو دەقێ ئێك ژوان دبێژیت:"كۆمارا ئیرانێ یا ئیسلامی بەختەوەریا مروڤی د جڤاكێ مروڤایەتیێ دا ب ئارمانجا خۆ یا سەرەكی د هەژمێریت، و سەربەخۆیی و ئازادی و دانانا حكۆمەتەكا ڕاستگۆ و دادپەوەر ب مافێ هەمی خەلكی ل هەمی بەشێن جیهانێ د زانیت، لەوا كۆمارا ئیرانێ یا ئیسلامی ب پارێزڤانیا خەباتا ب ڕۆمەت یا چەوساوەیان دژی سەردەست ل هەر خالەكێ ژ جیهانی ڕادبیت، د هەمان دەم دا مایتێكرنێ د كاروبارێن ناڤخۆیی یێن دەولەتێن دی دا ناكەت"(62). ئانكو ژ ئارمانجێن سیاسەتا دەرڤە یا ئیرانێ ب هنارتنا شۆڕەشێ ب ئەركەكێ ئایینی نیشاندایە(63).

تەوەرێ سێێ: كاریگەریا شۆڕەشا ئیسلامیا ئیرانێ لسەر عێراقێ و كوردستانا عێراقێ.

ا- كاریگەری لسەر عێراقێ:

شۆڕەشا ئیسلامیا ئیرانێ مەترسیەكا تایبەت بۆ جیهانا ئیسلامی ب گشتی هەبوو، كو كارتێكرن ل هەمی چالاكڤانێن ئیسلامی ل هەمی جیهانێ كربوو(64)، و هەستەكا گشتی چ ل ڕۆژئاڤایی یان ژی دەولەتێن ئیسلامی یان ژی یێن خودان كەمینەیێن موسلمان هەیین بەرپاكربوو(65)، بەلكو كاریگەری لسەر ئاشتی و تەناهیا نێڤدەولەتی ژی كربوو(66). ببوو ئەگەرێ تێكدانەكێ د هەڤسەنگیا هەرێمی دا، كو مەترسیەك لسەر دەولەتێن كەنداڤی پەیداكربوو، نەمازە قەبارەیەكێ مەزن ژ خەلكێ وان شیعە بوون، ئەڤ چەندە ببوو پاڵدەرەك پشتەڤانیێ ل عێراقێ بكەن(67). لێ ئەو مەترسیە زێدتر د شەڕێ دومدرێژ و مەزاختی دگەل عێراقێ هاتیە تێكدان، و بۆ ئەگەرێ هندێ هێزا شۆڕەشێ و سوزێن وێ یێن مەزن تێكبچن(68).

ب هەر حال، ب سەركەفتنا شۆڕەشا ئیسلامیا ئیرانێ، حكۆمەتا عێراقێ یاداشتنامەیەكا فەرمی ل 13 شوباتا 1979 ئاراستەیی حكۆمەتا ئیرانێ كربوو، و تێدا خواست بوو پەیوەندیێن موكۆم لسەر بنەمایێ ڕێزگرتن ل سەروەری و مایتێكرنێ د كاروبارێن ناڤخۆیا عێراقێ دا نەكەت، و هەڤكاریا خۆ بۆ سیستەمێ نوی یێ ئیرانێ ڕاگەهاند بوو، و ل 15 نیسانا 1979 ب هەلكەفتا ڕاگەهاندنا كۆمارێ، ئەحمەد حەسەن بەكر سەرۆك كۆمارێ عێراقێ (1968- 1979)

برۆسکەیەکا پیرۆزباهیێ ئاراستەیی رۆح الله خومەینی کربوو، و تێدا دوبارە خواست بوو پەیوەندیێن دوستانە د گەل عێراقێ بهێنە بەستن[69].

لێ بەرسڤ ڤاژی نیازێن سەرۆکێ عێراقێ دەرکەفت. کو رۆح الله خومەینی ل 17 نیسانا 1979 سوپاسیا وی کربوو، و دیارکربوو سەرکەفتنا شۆرەشێ مینا هۆشداریێ یە بۆ هەمی سەردەستان بەرامبەر چەوساوەیان[70] و ب ئایەتا قورئانا پیرۆز (وَالسَّلَامُ عَلَى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدَى) ب دوماهیک ئینات بوو، واتە حکۆمەتا عێراقی ب چێکرنا هەڤپشکان بۆ خودێ هەژمارت بوو[71]، رەنگە ئیرانێ ئەو هیڤییە هەبوو کو گەلێ عێراقێ ژی شۆرەشێ دژی حکۆمەتا خۆ بکەت[72].

عێراقێ د نێری ئیرانێ ئارمانجا وێ هنارتنا شۆرەشێ یە بۆ وەلاتێ وێ، و مەترسیا وێ زێدەتر بوو ژ ئەنجامێ هەبوونا زۆرینەیا شیعەیان ل باشۆرێ عێراقێ، نەخاسمە هزرا شەهادەتێ و شۆرەشێ وەکو گرنکترین بنەمایێن هزری و ئایینی و سیاسی یێن وێ بوون[73]، و پێڤاژۆیا ململانەیا سیاسی بەردەوام بوویە، عێراق بەرامبەر شۆرەشا ئیسلامیا ئیرانێ یا توند بوو، کو رێژەیا شیعەیان 60٪ [74] لێ بوویە، و سەدام حسێن (جیگرێ سەرۆکێ جڤاتا سەرکردایەتیا شۆرەشێ) ژ ئەنجامێ سەرهلدانێن شیعەیان ل باشۆرێ عێراقێ ل حزیرانا 1979، رۆح الله خومەینی شەرمەزار کر، و پەنا بۆ کەمینەیەکا عەرەبان بر، بۆ هندێ یاخیبوونەکێ دژی ئیرانێ بەرپابکەت[75]، ژ وانا خەلکێ پارێزگەها خوزستان، ژبەر کو ژ رەگەز عەرەب بوون، و ئەو دەڤەر ب عەرەبستان ناڤ کربوو، و هەولدا ب عێراقێ ڤە گرێبدەت[76]، و پشتەڤانیا رێکخراوێن وان وەکو بەرەیێ رزگارکرنا عەرەبستان و بەرەیێ مللی ژبۆ رزگارکرنا ئەهواز دکر[77].

د کەش و هەوایەکی نە سەقامگیرێ سیاسی دا. هەردوو دەولەتا لسەر لیستکا کەلتۆرێ مێژوویی ژلایەکێڤە و سوننە و شیعەیان ژلایێ دیڤە، هەلویست بەرف تێکچوونێ دچیت، سەرئەنجام شەر بەرپادبیت[78]، یێ کو ل ئیرانێ د گۆتنێ بەرەڤانیا پیرۆز، کو ل ئەیلولا 1980 دەستپێکربوو[79]، کو زۆربەیا ڤەکۆلەران چریسکا ڤی شەری بۆ ئەنجامێن سیاسەتا دەرڤە یا ئیرانێ بۆ هنارتنا شۆرەشێ بۆ دەرڤە ڤەدگەرینن[80]، کو ئیرانێ ئەو باوەرییە هەبوو سەرکەفتن لسەر عێراقێ، پێنگاڤا ئێکێ یە بۆ هنارتنا شۆرەشێ بۆ هەمی جیهانێ[81].

دەربارەیی کاریگەریا شۆرەشا ئیسلامی لسەر پارت و رەوت و تەڤگەرێن ئیسلامی، ب هەلگیرساندنا شۆرەشێ دیاردەیا ئیسلاما سیاسی ل عێراقێ دژوار بوو[82]. هەڤهەلویستی دگەل شۆرەشا ئیسلامی ل گۆرەپانا عێراقێ دا پشتی سەرکەفتنا وێ گەهشت بوو لوتکی، کو محەمەد باقر سەدر[83] ژ هەمیان زێدەتر پشتەڤانیا شۆرەشێ ب شێوەیەکێ ئاشکەرا دکر[84]، ژ هەلویستێن وی یێن پشتەڤان بۆ ئیرانێ دبێژیت:"ئیمام خومەینی د پێشکێشکرنا درویشمێ کۆمارا ئیسلامی دا

بەردەوامی دانە ل بانگەوازا پێغەمبەران و دریێژپێیێدانا ڕۆلێ محەمەد و عەلی سلاڤ لسەر وان بن بۆ بۆنیاتنانا حۆکمڕانیا خودێ لسەر ڕوییێ ئەردی..."(85).

هێشتا ڕۆح الله خۆمەینی نەگەهشتیە ئیرانێ، و ل چاخێ حکۆمەتا ئیرانێ فروکخانەیا تەهرانێ بەرامبەر فروکەیا ڕۆح الله خومەینی گرتی، محەمەد باقر سەدر ب ناڤێ لێڤەگەڕ و حەوزا ئایینی برۆسکەیەك بۆ وەشاند، تێدا ئەو کارە ڕسوا کربوو و ب کارەکێ نە شەرعی ل قەلەم دابوو(86). و ب سەرکەفتنا شۆڕەشێ محەمەد باقر سەدر برۆسکەیەکا پیرۆزباهیێ بۆ ڕۆح الله خومەینی وەشاندبوو، تێدا پشتەڤانیا خۆ دیارکریە(87)، و ببوو جهێ خوشحالیا وی، لەوا بۆ ماوەیێ سێ ڕۆژان خوێندن ل حەوزا زانستی یا نەجف کربوو بێهنڤەدان(88). و ژ قوتابیێن حەوزا زانستی و تاگرێن خۆ خواست پشتەڤانیا شۆڕەشێ بکەن، و خۆنیشاندانەکا مللی بۆ پشتەڤانیا شۆڕەشێ ئەنجام بدەن، کو وێنەیێن محەمەد باقر سەدر و ڕۆح الله خومەینی ڤێکرا بلندکربوون(89).

هێزێن ئیسلامی یێن ل گۆڕەپانا عێراقێ کاردکرن بەرامبەری دەستهەلاتا عێراقێ گەرم ببوون، بێی کو هزر ل هێزا و جوداهیێن دناڤبەرا کاودانێ عێراقێ دگەل یێ ئیرانێ بکەن(90). لەوان ل ئادار و نیسانا 1979 محەمەد باقر سەدر چەند فەتاوییێن گرنگ داینە ژ وانا، فەتوایا قەدەغەکرنا نڤێژێ ل پشت پێشنڤێژێن مزگەفتان یێن کو برێکاریا شەرعی ژ لێڤەگەڕا ئایینی نە وەرگرتین، فەتوایا قەدەغەکرنا چوونا قوتابیێن کچ بێ پوشاك بۆ زانکۆیان، و فەتوایا هەرە ترسناك و دژوار لسەر دەستهەلاتێ، قەدەغەکرنا چوونا ناڤ ڕێزێن پارتا بەعس و ڕۆکارێن وێ(91)، ئەڤ چەندە ژی ل گۆر هندەکان ب خۆکوشتنەکا ڕاستەقینە دهێتە هەژمارتن(92).

زێدەتر ژ ڤێ چەندێ، ئاستێ کاریگەریێ ل ڤی ڕادەیی ڕانەوەستابوو، بەلکو ڕۆح الله خومەینی برۆسکەیەك بۆ محەمەد باقر سەدر هنارت بوو و تێدا داخاز ژێ کربوو، عێراقی بجە نەهێلیت و دبێژیت:"مە یا زانی مەردانیا هەوە ژبەر هندەك ڕویدانان لبەرە عێراقێ بجە بهێلیت، ئەز د بەرژەوەندا نابینم باژارێ نەجەفا پیرۆز مەلبەندێ زانستێن ئیسلامی بجە بهێلن، و ئەز ژ ڤێ چەندێ ب ترسم...". و ل 1 حزیرانا 1979 محەمەد باقر سەدر بەرسڤا وی دا و دبێژیت:" ئەز شیرەتێن تە یێن پیرۆز بێهنەکا گیانپەروەری وەردگرم، هەروەسا هەست ب بەرپرسایەتیەکا مەزن بۆ پاراستنا کیانێ نەجەف یا زانستی یا پیرۆز دکەم"(93). ل گۆر ڤەکۆلەرەکی ئەڤ برۆسکە ئاخفتنەکا مژدار (لغز) و نهێنیەك بوو" چونکە محەمەد باقر سەدر نیازا دەرکەفتنێ ژ عێراقێ نەبوو(94). ڤەکۆلەرەکی دی دیاردکەت، کو ڕەفتارەکا د جهێ خۆدا نەبوو و نە ل ئاستێ بەرپرسایەتیێ بوو، کو ڕەنگە ڕۆح الله خومەینی پێشبینیا هندێ دکر، کو دەولەتا ئیسلامی ل عێراقی لسەر دەراڤێ دروست بوونێ یە، بەلکو دڤیا سەدر

"شەهید" ببیت [بهێتە کوشتن] ، ژ بۆ هندێ شۆڕەش ل عێراقێ دەستپێبکەت[95].

ژ دەرئەنجامێ چالاکیێن سیاسی یێن محەمەد باقر سەدر، ل 12 حزیرانا 1979 سازیێن تەناهیا دەستهەلاتێ محەمەد باقر سەدر ل نەجەف دەستەسەردکەت و بۆ بەغدا ڤەدگوهێزن، دگەل گرتنا وی خۆنیشاندان دروست دبن، و د هەمان رۆژدا حکۆمەت ژ ئەنجامێ شلەژانبوونا بارودوخی ئازاد دکەت، لێ ب ڤەگەڕانا وی بۆ نەجەف (دەستەسەرکرنا د مالدا) لسەر دهێتە سەپاندن، سەرئەنجام بەردەوامی ب خۆنیشاندانێن مەزن دهێتە کرن و ب دەهان بریندار و کوشتی ل پاش خۆ هێلان، لێ پێرابوونێن حکۆمەتێ د دژواربوون، کو ژمارەیەکا زۆر رەوانەیی دادگەها شۆرەش (الپورە) کربوون، و ل 27 تەمموزێ 1979 حۆکمێ سێداریێ لسەر (86) کەسان کو زۆربەیا وان زانایێن ئایینی بوون، زێدەباری (26) لەشکەر و پولیسان سەپاند، و (200) حۆکمێ هەتا هەتاییێ، و (814) زیندان بۆ ماوەیێن جودا جودا[96].

ب هەر حال، چەندین گەڕێن دانوستاندنان دناڤبەرا حکۆمەتا عێراقێ و محەمەد باقر سەدر ل چاخێ دەستەسەرکرنا وی یا د مالدا هاتنە کرن، بۆ هندێ یێ داویێ ل هەلویستێن خۆ پەشێمان بکەت. ل ئادارا 1980 حکۆمەتێ کۆمەکا مەرجان لپێش محەمەد باقر سەدر دانان، ئەوژی پشتەڤانیا شۆڕەشا ئیسلامی نەکەت، و داخازا لێبورینێ بکەت ژ وان هەلویستێن لدەڤ وی دەرچووین، فەتوایەکێ ڕابگەهینیت کو چوون بۆ ناڤ ریزێن پارتا دەعوە[97] دا حەرامە، وازێ ژ فەتوایا حەرامکرنا چوونا ناڤ ڕیزێن پارتا بەعس بینیت، و پشتەڤانیا دەستهەلاتێ بکەت لسەر هندەکم دەستکەفتان وەکو خۆمالیکرنا پەترۆلێ و پێدانا مافێ ئوتۆنۆمی بۆ کوردان و نەهێلانا نەخوێندەواریێ، لدویڤرا گەڕا داویێ یا دانوستاندنێن بێ ئەنجام دهێنە کرن، و محەمەد باقر سەدر ل هەلویستێن خۆ پاشگەز نابیت[98].

حکۆمەتا عێراقێ ڕێبازەکا سیاسی یا توند دژی شیعەیان و تایبەتی پارتا دەعوە ئەنجام ددا[99]. لسەر بنگەهێ بڕیارا جڤاتا سەرکردایەتیا شۆڕەشێ یا پارتا بەعس ل 31 ئادارا 1980 ب قرکرنا پارتا دەعوە، کو ب پارتەکا نوکەر گرێدایی بیانیان و خائین بۆ ئاخا وەلاتی سالوخەت دابوو[100]، لێ ئەو کریارێن لەشکەری یێن کۆمەلەیێن ئیسلامی ئەنجام ددان ڕەنگڤەدانەکا خراب لسەر گشت ئیسلامیان هەبوو، بەلکو ڕۆل د ئازراندنا حکۆمەتا درندانە ل دژی ئۆپۆزسیۆنێ ڕابیت ژوانا[101] ل 1 نیسانا 1980 هەولا تیرۆرکرنا تارق عەزیز جێگرێ سەرۆکێ وەزیران ئەنجام دا، بەرسڤکارا حکۆمەتا عێراقێ بۆ وەرگرتنا پێرابوونا دژی حزبا دەعوە یا دژوار دبوو[102].

دەرئەنجام، و ل 5 نیسانا 1980 محەمەد باقر سەدر ژلایێ سازیێن تەناهیا عێراقێ ڤە دهێتە دەستەسەردکەن و بۆ بەغدا دهێتە ڕەوانەکرن، لرۆژا پاشتر خویشکا وی بناڤێ ئامنە حەیدەر (بنت الهدی) ژی دەستەسەردکەن، و ل 8 نیسانا

1980 هەردوو دهێنە سێدارەدان[103]، و ب ڤێ هەلكەفتێ ژی رۆح الله خومەینی بەیاننامەیەك وەشاند و تیدا دلگرانیا خۆ دیاركربوو، و ژ ئەفسەر و پلەدار و سەرباز و كرێكار و كارمەندێن دەستهەلاتێ خواست بوو، ل دژی زۆرداریێ رابن، و ماوەیێ سێ رۆژان ماتەمینی ل ئیرانێ وەكو رێزگرتن بۆ كەسایەتیا وی راگەهاندبوو[104]، و ژ ئەنجامێ رێكارێن حكۆمەتا عێراقێ وەرگرتین، بۆ ئەگەرێ هندێ ل بەهارا 1980 ب هزاران ژ خەلكێ باشۆرێ عێراقێ و دەڤەرێن سنۆری، دەربەدەری ئیرانێ بن[105]، كو ب شێوەیەكێ تایبەت شیعە، ژوانا كوردێن فەیلی بوون[106].

هەرچەوابیت، زۆربەیا هەرە مەزنا رێكخستنێن ئیسلامی یێن شیعەیان ل وەلاتێن عەرەبان كەفتینە لژێر كارتێكرنا كۆمەلایەتی وسایكولۆژی و ئایدولۆژی و رێكخستنی یا رۆح الله خومەینی[107]، ژ وانا پارتا دەعوە، كو چالاكیێن خۆ دناڤ عێراقێ دا خورت دكر، و گەشەسەندنەك دبوارێ رێكخستنێ دا ب خۆڤە دیت بوو[108] و هەلویستێ خۆ دگەل شۆرەشا ئیسلامی راگەهاندبوو[109]، و كەنالەكێ فەرمی دگەل ئیرانێ ڤەكربوو، و كۆژمێ ملیون تومان (140000$ دولار دكەتن) وەكو پشتەڤانی دابوو پارتا دەعوە [110]. و یا داویێ بالەكێ لەشكەری ب ناڤێ (هێزێن ئیمام شەهید سەدر) ل ئەهواز دامەزراندبوو، و سەربازگەهەكێ لەشكەری ب ناڤێ (سەربازگەهێ شەهید سەدر) هەبوو[111]. كو ب گرنكترین بنگەهێ پارتا دەعوە بوو دوارێ لەشكەری و رێكخستنێ دا دهێتە هەژمارتن[112].

پارتا دەعوە پەنا بۆ دامەزراندنا هندەك رێكخستنێن رۆكاری بربوو، كو ل سالا 1979 رێكخستنا (تەڤگەرا ئیسلامی ل عێراقێ) ژ مەزنترین رێكخراوێن وێ یێن رۆكاری بوون، كارێ وێ هێرشا بارەگایێن ئاسایش و لەشكەرێ مللی، ژناڤبرنا سومبۆل و كادرێن رژێمی و دابەشكرنا بەلاڤۆكان، ژ كارێن وان بسەرداگرتنا بالیۆزخانەیا بەریتانیا ل 19 حزیرانا 1980 ل عێراقێ، تا ناڤەراستا سالا 1981 یا بەردەوام بوویە. رێكخستنا دی د گۆتنێ رێكخستنا بەشكێن شێری یێن سەدر (اشبال الصدر) ل پارێزگەها بەسرە هاتبوو دامەزراندن، كو ل سالا 1983 ئەڤ رێكخستنە ئاشكەرابوویە، ئارمانجێن وێ، تولڤەكرنا كوشتنا محەمەد باقر سەدر و كار بۆ دامەزراندنا كۆمارەكا ئیسلامی هەڤشێوێ سیستەمێ ئیرانێ دكر[113]. زێدەباری بنگەهێن پارتا دەعوە ل دەڤەرێن كوردستانێ لژێر دەستهەلاتا پارتی دیموكراتی كوردستان هەبوون[114].

ب سەركەفتنا شۆرەشا ئیسلامیا ئیرانێ، پارتا دەعوە گەلەك كریار دژی سومبۆلێن عێراقێ ئەنجام داینە، ژوانا هەولدانا كۆدەتایەكا لەشكەری ل سالا 1979دژی رژێما بەعس ئەنجام دایە[115]، لسەر ئاستێ دەرڤە ژی كوشتنا عەدنان سەنو ئەندامێ سەركردایەتیا كەمەری یا بەعس ل لبنانێ ل داویا ئەیارا 1981 وەكو تولڤەكرنەك بۆ

كوشتنا سەهل ئەلسەلمان سەركردەيێ پارتا دەعوە ل ميرگەهێن ئێكگرتيێن عەرەبى، هەروەسا كوشتنا عەبدولوەهاب ئەلكەيالى ئەندامێ سەركردايەتيا نەتەوەيى يا پارتا بەعس، لێ كريارا مەزن تەقاندنا باليۆزخانەيا عێراقێ ل لبنانێ ل 15 كانوونا ئێكێ 1981 بوو، كو د ئەنجامدا (61) كەس هاتنە كوشتن ژ وانا عەبدولرەزاق لەفتە باليۆزێ عێراقێ بوو. و ژ كريارێن دى ل دەرڤە توقاندنا كونسوليا عێراقێ ل ئەنقەرە ل 21 كانوونا ئێكێ1983[116]، و هەولا كوشتنا سەدام حسێن ل 8 تەمموزا 1982 ل دجێل دابوو، د وێ كريارێ دا زێدەتر ژ (140) كەسان سێدارەدان[117]. و تەقاندنا ترومبێلەكا مينرێژكرى ل كونسوليا عێراقێ ل كەراچى ل پاكستانێ ل 9 ئادارا 1986، و لێدانا كارمەندێن هەمان كونسوليێ ل 14 حزيرانا 1986 د ئەنجامدا جێگرێ كونسولى دهێتە كوشتن[118].

كاريگەريا شۆرەشا ئيسلاميا ئيرانێ لسەر پارتێن دى ژى هەبوو، ژ وانا رێكخراوا كارێ ئيسلامى، كو ل سالا 1979 هاتبوو دامەزراندن و محەمەد شيرازى رابەرێ وێ بوو، ژ رێكخستنێن شيعەيان يێن سياسى يێن بەرهنگار هاتبوو پێكئينان[119]، ئەڤ رێكخراوە گرێدايى مالباتا شيرازى بوو و بارەگايێ وێ ل باژارێ كەربەلا بوو[120]. پەيوەنديێن ڤێ رێكخراوێ دگەل ئيرانێ ئێك ژ پەيوەنديێن گرنگ بوون، كو پالڤەدانەكا مەزن بۆ سەربۆرا شۆرەشا ئيسلاميا ئيرانێ هەبوو، و كاريگەرى لسەر هزرا وێ يا سياسى و چالاكيێن وێ كربوو، تاكو ناڤێن كادرێن وێ يێن نهێنى لسەر تەرزێ ناڤێن ئيرانى بوو، و ل نيڤا ئێكێ ل سالا 1979 پرۆژێ پشكا عەرەبى ل ئێزگێ كۆمارا ئيسلاميا ئيرانێ پەسەند كربوو، كو رۆلەكێ چالاك بۆ گەرمكرنا گيانێ شۆرەشا ئيسلامى هەبوو[121].

ژ ئارمانجێن وێ دامەزراندنا دەولەتەكا ئيسلامى بوو، ب وێ هيڤيێ بوو هزرا ئارمانجا شۆرەشا ئيسلاميا ئيرانێ ب دەستڤە بهێت[122]. و ئيرانێ پێگەهەكێ پێشكەفتى بۆ هەمبێز كربوو و زۆر سازى نەمازە يێن عەرەبى بۆ ڤەكربوون، و پشتەڤانيەكا باش يا ورەيى و دارايى لێ كربوو[123]. لەوان ژى پاش شۆرەشا ئيرانێ شێوازێ رەشەكوژيێ دژى سومبۆلێن حكۆمەتا عێراقێ پەيرەودكر، هەروەسا كار لسەر مەشقا چاواتيا بكارئينانا تەقەمەنى و مينا ل دەڤەرێن ڤارێ يێن عێراقێ، و سەربازگەهێن مەشقا سەربازى ل ئيرانێ ب رێكا كۆمەلەيێن ئيرانى دكر، و ڤێ چەندێ وەكر حكۆمەتا عێراقێ حەسەن شيرازى رابەرێ وى ل بەيروتێ ل سالا 1980 بكوژيت[124].

هەروەسا ژ كۆمەلەيێن دى يێن شيعەيان، (تەڤگەرا موجاهدێن عێراقێ) كو ل سالا 1980 ب سەرۆكاتيا عەبدولعەزير ئەلحەكيم هاتبوو دامەزراندن، د بەياننامەيا دامەزراندنا خۆدا دوپاتى لسەر ژناڤبرنا دەستهەلاتا عێراقێ و ئيمپرياليەتا ئەمريكا كريە و وەكو گۆتارا ئيرانى ب سەردەستا جيهانى سالوخەت دايە، ڤێ تەڤگەرێ پشتبەستن لسەر كريارێن لەشكەرى و تەقاندنێ كريە[125]. وەكو تەقاندنا وەزارەتا پلاندانانێ يا عێراقێ ل 1

ئاب 1982 ب رێكا ترومبێلەكا مینرێژكری، و تەقاندنا ئاڤاهیێ ئێزگە و تەلەفزیونا عێراقێ ل بەغدا ل 21 نیسانا 1983[126].

سەركەفتنێن ئیرانێ ل شەرێ دژی عێراقێ ل داویا سالا 1982 بۆ ئەگەرێ هندێ گوهۆرین د هەڵویستێ سەركردایەتیا ئیرانێ بەرامبەر ئۆپۆزسیۆنا عێراقێ پەیداببیت، و سەركردایەتیا ئیرانێ پێشبینیا شكەستنا دەستهەڵاتا عێراقی دكر، لەوا كار بۆ دامەزراندنا حكۆمەتا تاگرا ئیرانێ ب رێكا دامەزراندنا جڤاتا بلندا شۆڕەشا ئیسلامیا ئیرانێ ل عێراقێ، و ل 17 تشرینا دووێ 1982 بەیاننامەیا دامەزراندنێ ڕاگەهاند، ژ ئارمانجێن وێ بەردەوامی دان ب بەرخودانێ تا ژناڤبرنا حكۆمەتا بەعس، و كۆمارا ئیسلامیا ئیرانێ ب هەڤپەیمانەكا سروشتی و پرەنسیپی یا ئیسلامیان هەژمارت بوو[127]، ئانكو گۆتارا وێ گۆتارەكا ئیسلامی یا گشتی یا شاراندنێ بوو دگەل بۆنیادێ هزری یێ گۆتارا شۆڕەشا ئیسلامی ئێكگرتی بوو[128].

جڤاتا بلندا ئیسلامی زێدەتر هەڤپەیمانیەكا ئیسلامی بوو ژ پارتەكا سیاسی، كو ژ پارت و هێزێن شیعی و پارتێن ئیسلامی یێن كوردی پێكدهات وەكو پارتا دەعوە یا ئیسلامی، رێكخراوا كارێ ئیسلامی، تەڤگەرا موجاهدێن عێراقی، و حزب الله یا كوردی، و رێكحستنێن دی وەكو، جڤاتا زانایان و كۆمەڵا زانایێن موجاهد[129]، و باڵێ لەشكەریێ وێ دگۆتنێ هێزا (فەیلەق) بەدر، كو ژ ئەفسەر و سەربازێن عێراقی یێن بۆ ئیرانێ رەڤین پێكدهات، هەر ژ سالا 1983 ب شێوەیەكێ سەرەكی پشتەڤانیا لەشكەرێ ئیرانێ دكر و بەشداری د شەرێن ل دژی یەكەیێن عێراقێ یێن لەشكەری ل دەڤەرێن كوردان دكر[130].

ب هەر حال، دەرئەنجامێ شۆڕەشا ئیسلامی و كارڤەدانا وێ لسەر شیعەیان د زۆر بواراندا بوویە. كو ب هزاران قوتابیێن عێراقی ل حەوزا قوم خوێندن، هەروەسا ب هزاران مەشقێن سەربازی دناڤ هێزا بەدر دا كربوون و مفا ل سەربۆڕا شەرێ عێراقێ و ئیرانێ وەرگرت بوون، و خۆلێن پاسدارێن شۆڕەشگێری ئیسلامی، زێدەباری پێگەهاندنا كادرێن سیاسی و ڕاگەهاندنێ و ڕەوشەنبیری دناڤ رێزێن پارت و تەڤگەرێن ئیسلامی دا كاردكرن[131].

2- كاریگەری لسەر كوردستانا عێراقێ:

سەبارەت كاریگەریا شۆڕەشا ئیسلامی لسەر ڕەوتێ سوننی ژ وانا كورد، بەرفرەهبوونەك ب سەركەفتنا شۆڕەشا ئیسلامیا ئیرانێ ب خۆڤە دیت بوو، كو هەرچەندە شۆڕەشێ جوداهیا مەزهەبی دگەل تەڤگەرا ئیسلامی یا كوردان هەبوو، لێ د هەڤسۆزیا ئایینی دگەهشتنە ئێك، ئانكو فاكتەرێ شۆڕەشا ئیسلامیا ئیرانێ هۆكارەكێ گرنگ بوو لسەر جیهانا ئیسلامی ژوانا كوردستانا عێراقێ یا كو ژ ڕۆیێ جوگرافی ڤە هەفتوخیب و نێزیك بوویە[132]. زێدەباری خالا دی یا هەڤپشك دناڤبەرا هەردوولایاندا ستراتیژیەتا ڕۆخاندنا دەستهەڵاتا عێراقێ بوو، كو بەرامبەری

دەستهەڵاتەكا توندڕەو و دكتاتورى د هەڤدەردبوون.

پارت و تەڤگەرێن ئیسلاما سیاسى ل كوردستانا عێراقێ ئایدولۆژیا ئایینى تا ڕادەیەكێ مەزن وەكو پەردەیەكا سیاسى پەیرەودكرن، لدۆر ڤێ چەندێ سكرتێرێ حزبا سوشیالیستا كوردستانێ محمد حاجى محمود د بیروەریێن خۆدا هەڵویستێ ئیرانێ بۆ پارتێن ئیسلامى دبێژیت"ئێرانى ئەو كات هەر كەسێك بەناوى ئیسلامەوە قسەى بكردایە یارمەتى دەدا"[133]. واتە ڕاگەهاندنا كۆمارا ئیسلامیا ئیرانێ و كار و لڤینێن وێ بو هنارتنا شۆڕەشا ئیسلامى شیا كارتێكرنێ ل سەر گەلێ كورد بكەت، كو ئەڤە ژ هۆكارێن پەرەسەندنا ئیسلاما سیاسى ل كوردستانا عێراقێ بوو، و شۆڕەش ببوو هەمبێرەكا گەرم یا ڕەوتێن ئیسلامى پشتەڤانیا دارایى و ورەیى یا پێویست لێ دكر[134].

كۆمارا ئیسلامى یا ئیرانێ هنارتنا شۆڕەشا ئیسلامى بۆ كوردستانا عێراقى بەرنامە هەبوویە، كو د هندەك بەلگەیێن وێدا ب ڕێكا دامەزراندنا دەستەیێن دیاركرى، پەیامەكا زۆر یا باركرى بۆ گەلێ كورد هنارتیە، هاندانا خەلكێ كوردستانێ بۆ پاككرنا كوردستانێ ژ دەستێن ستەمكاران و كرێگرتیێن ڕۆژهەلات و ڕۆژئاڤا كریە، داخاز ژێ كریە بگەهنە موجاهدێن ئیسلامێ واتە پاسدارێن ئیرانێ، بۆ هندێ حكۆمەتا خودى ل كوردستانێ و جیهانێ ب دامەزرینن و چەوساوەیان ئازاد بكەن، ل داویى كورد پاڵداینە جیهادى ل دژى ڕۆژهەلات و ڕۆژئاڤا و پارتێن شەیتانى ب پەیرەوكرنا ڕێبازا ئیمام خومەینى بكەن[135].

زۆربەیا پارتێن ئیسلاما سیاسى ل كوردستانێ ب شێوەیەكێ ڕاستەوخۆ یان نەڕاستەوخۆ كەفتینە ژێر كاریگەریا شۆڕەشا ئیسلامیا ئیرانێ. ژوانا (بزوتنەوەیا پەیوەندى ئیسلامى ل كوردستانا عێراقێ) هەبوو، كو زۆربەیا پێكهاتەیا وێ ژ كەسایەتیێن ئایینى بوون، دەستپێكا دامەزراندنا وێ بۆ داویا سالێن حەفتیان ڤەدگەڕیت[136]، و پەیوەندیێن وێ دگەل ئیرانێ د موكم بوون" چونكە ژلایێ وان پشتەڤانى لێ دهاتە كرن، ئەوژى ئەندام بوویە د جڤاتا بلندا شۆڕەشا ئیسلامى یا عێراقێ و ب پێنج نوێنەران بەشدارى كربوو[137]. و ئەڤ پارتە ب شێوەیەكێ نهێنى مابوو تا 14 ئەیلولا 1984 ب فەرمى هاتیە ڕاگەهاندن و شێخ محەمەد بەرزەنجى[138]، وەكو ڕابەر د هێتە دەستنیشانكرن. ئاراستەیا ڤێ پارتێ بزاڤەكا چەكدارى و جیهادى بوو ل كوردستانێ، ژ بۆ ڤێ مەبەستێ، ل 14 ئەیلولا 1985 باڵەكێ لەشكەرى ب ناڤێ (لەشكەرى قورئان) دروست دكەت[139].

بەلكو پارت هەبوون هەر ب دەستپێشخەریا ئیرانێ هاتبوونە دامەزراندن. وەكو (لەشكرى ئیسلامى كورد) كو ل 1980 ل تەهرانێ هاتیە دامەزراندن. كو لایەنێ دەستپێشخەر بۆ دامەزراندنا ڤێ پارتێ، كۆمارا ئیسلامیا ئیرانێ ڕۆلەكێ سەرەكى هەبوو، كو عەباس عەبدوڵلا شاهین سەركردێ وێ بوو [140]. ئانكو ب پشتەڤانیا ئیرانێ هاتبوو دروستكرن و چەند

سەرپشکی هەبوون وەکو پارەکێ مانگانە، چەکی نوی، ئەندامێن وێ دشیان ب مال و خێزانڤە ل ئیرانێ ب ئازادی بگەڕن(141). لەشکەرێ ئیسلامی کورد چالاکیێن لەشکەری د شەڕێ ئیرانێ دگەل عێراقێدا، مل ب ملێ لەشکەرێ ئیرانێ ل بەرەیێن شۆش و دیزفۆل دژی لەشکەرێ عێراقێ بەشداربوویە(142).

د دەمەکیدا گەر چاڤخشاندنەکێ د هندەك بەڵگەنامەیێن فەرمی یێن ڤێ پارتێدا یێن پاییزا سالا 1981 و دەستپێکا سالا 1982بکەین، کو بەلاغێن لەشکەری لسەرێ نڤیسارێن خۆ یێن ڕاگەهاندنێ ناڤێ (لەشکری ئیسلامی شورشگیر بو رزگاری عیراق) و ل بندا ئێکسەر ناڤێ (لەشکەری ئیسلامی کورد) هاتیە(143). لڤێرێ (لەشکری ئیسلامی شورشگیر بو رزگاری عیراق) لسەر بانگەوازا حەسەن شیرازی و محەمەد تەققی ئەلمدرِسی ژ مەزنێن سیاسی و ئایینی یێن شیعەیان هاتبوو پێکئینان، کو کاردکر شۆڕەشەکا ئیسلامی لسەر تەرزێ یا ئیرانی بکەت، و ژ کۆمەکا پارتێن شیعی پێکدهات، ولژێر سەرپەشتیا ئیرانێ، لدویڤڕا بوویە بناغەیەك بۆ دامەزراندنا جڤاتا بلندا شۆڕەشا ئیسلامی ل عێراقێ(144)، ئانکو لەشکەری ئیسلامی کورد بەشەك بوویە دگەل ڤێ پێکهاتی مینا بەرەیەکێ سیاسی و لەشکەری بوویە هاتیە پێکئینان.

ئاسوییێن کاریگەریا شۆڕەشا ئیسلامیا ئیرانێ زێدەتر ژ پارتێن ئیسلاما سیاسی لسەر پارتا ئیسلامیا کوردستان کو ل سالا 1983 هاتیە دامەزراندن(145) ئاشکەرایە، کو چاوا گۆتارا سیاسی و ئایینی یا شۆڕەشا ئیسلامیا ئیرانێ سەدام حسێن و پارتا بەعس ب گاور ل قەلەم ددا و دژایەتیا زایونیزمێ و ئمپریالیەتێ کریە، وەسا پارتا ئیسلامی کوردستان ئەو گۆتارە دارێشتیە و دژایەتیا وان کریە، و داخاز ژ گەلێ عێراقێ و کوردان کریە جیهادا جەماوەری دژی حکۆمەتا عێراقێ ڕابگەهینن(146). هەروەسا ڕۆژا قودسێ یا جیهانی کو سالانە ل ئەینیا داویێ یا هەیڤا ڕەمەزانێ ئەنجام ددەت، پارتا ئیسلامیا کوردستانێ زۆر پەسنا وێ کریە، و ئاماژێ ددەت کو ڕاگەهاندنا ڤێ بیرەوەریێ ژلایێ ڕۆح الله خومەینی ب خالەکا وەرچەرخان د مێژوویا جیهادێ دا دزانیت(147).

پارتا ئیسلامیا کوردستانێ گۆتارا ئیرانێ پەیرەودکر، باوەری ب کۆدەتایێ هەبوو کو داخازدکر کۆدەتایەکا جیهانی د بنەماییێن حۆکمڕانێن تاغوت و سەردەست و ئیمپریالی و پاشڤەڕویان بکەن، و ژ خەلکێ عێراقێ و کوردستانێ خواستیە شۆڕەشەکا ئیسلامی بەرپابکەن و حکۆمەتەکا ئیسلامی ب دامەزرینن(148). و ل جهەکێ دی دیاردکەت کو هەمیشە بەرەڤانیێ ژ مافێن چەوسینەر و بەندکریان دکەت، و دبینیت کو ئیسلام و قورئان ب تنێ کلیلا چارەسەریێ یە بۆ کێشا کوردان(149). بەلکو پارتا ئیسلامیا کوردستانێ د بەڵاڤۆکەکێن خودا ب ئاشکەرایی پروپاگندەیا گۆتارێن سومبۆلێن شۆڕەشا ئیسلامی، ژوانا گۆتارەکا ڕۆح الله خومەینی دگەل وێنەیەکی وی لسەر لاپەڕەکی

بەلاڤكریە، گەل و لەشكەرێ عێراقێ هاندانە، دژی دەستهەلاتا عێراقێ ب ڕاوەستن[150].

كارڤەدانا گۆتاری شۆڕەشا ئیسلامیا ئیرانێ لسەر حزب الله كورد یا زەلالە، یا كو ل 3 تشرینا دووێ 1983[151]، ب ڕێبەریا شێخ محەمەد خالد بارزانی و كوڕێ برایێ وی شێخ ئەدهەم بارزانی[152]، كو بەشەك بوویە ژ پێكهاتەیا جڤاتا بلندا شۆڕەشا ئیسلامی ل عێراقێ[153]، هەروەسا وێ چەندێ ژی ڕەت ناكەت كو پەیوەندیێن گەرم دگەل ئیرانێ هەبوون، و پشتەڤانیەكا بەرفرەه ژلایێ ویڤە لێ د هاتە كرن[154].

ژ بانگەوازەكا ڕێبەرێ پارتێ بۆ مللەتێ موسلمانێن عێراقێ و كوردان ل سالا 1986 دیاردبیت، كو پارتەكا جیهادیە ئارمانجا وێ یا سەرەكی دامەزراندنا كۆمارەكا ئیسلامی ل عێراقێ، و دژایەتیا خۆ بۆ دەستهەلاتا بەعس دیاركریە و سەدام حسێن ب نوكەرێ كولونیالیومێ و گاور ل قەلەم دایە، د هەمان دەمدا پەسنا شۆڕەشا ئیسلانی یا ئیرانێ ب ڕۆناهیەكا خودێ سالوخەت دایە، و دبێژیت:"شۆرشا ئیسلامی ل ئیرانی، ئەو شورشا ئومێد و داخازا هەمی مللەتێت بسلمان و بەلەنگاز و بن دەستێت جیهانی بۆ وی چەندی داڤی رۆناهیا كە خودی جارەكادی ل سەر عەردی ئیسلامی ل ئیرانی هەلكری ڤەمرینیت" [155].

سیاسەتا حكومەتا عێراقێ یا دژوار دژی كوردان پەیرەودكرن كاردانەڤەیا خۆ هەبوویە. لەوا ل 13 گولانا 1987 خۆنیشاندان ل بازارێ هەلەبجە دژی سیاسەتا ڕژێما بەعسیان هاتە كرن، سەرئەنجام ژمارەیەكا كەسایەتیێن ئایینی قەستا ئیرانێ كرن، و پاش ماوەیەكێ كورت كۆمەلا زانایێن مشەختبوویی (جماعه العلماو المهاجرين) دامەزراندن، و بەیاننامەیەك ل 24 گولانا 1987 دەركر و شۆڕەشا چەكداری و جیهاد دژی ڕژێما بەعس ڕاگەهاند. ناڤەڕۆكا بەیاننامێ چەندین تێگەهێن سیاسی و ئایینی و ڕاگەهاندنێ یێن شۆڕەشا ئیسلامیا ئیرانێ هەلگرتبوون، كو بەعسی ب خاچپەرێس و گاور ل قەلەم داینە، و داخازێ دكەت شۆڕەش ل دژی كرێگرتیێن ڕۆژهەلات و ڕۆژئاڤا بهێتەكرن[156].

ب هەر حال، ژ بۆ ئێككگرتنا بالێن ئیسلاما سیاسی ل ئیرانێ. ل حوزەیرانا 1987 ل بازارێ سنە، پەیوەندی ئیسلامی ل كوردستانێ د گەل وێ كۆمەلا زانایان ئێكدگرن، و بزوتنەوەیا ئیسلامی ل كوردستانا عێراقێ دهێتە ڕاگەهاندن، و شێخ عوسمان عەبدولعەزیز دبیتە ڕابەر و پەیوەندیێن باش دگەل ئیرانێ دروست دكەن[157]، كو دهەلویستێ خۆدا ب فەرمی پشتەڤانیا ئیرانێ د شەرێ دژی عێراقێ دا كربوو، و ب پێدڤی زانییە حۆكمێ خودێ ل عێراقێ دروست ببیت[158]، نەخاسمە بزوتنەوە ل سەر خاكا ئیرانێ هاتبوو دامەزراندن، یا داویێ هاریكاریا دارایی و ورەیی یا بزوتنەوێ دكر، وەكو ڤەكرنا بارەگایان، و مەشق و ڕاهێنان، ئیران بوّ كار و چالاكیێن بزوتنەوێ دەروازەیەكێ ڤەكری بوویە[159]، و ئیرانێ ب شێوەیەكێ فەرمی داپێدان ب بزوتنەوێ كربوو[160].

ئەنجام:

سەركەفتنا شۆرەشا ئیسلامیا ئیرانێ ل سالا 1979 كاریگەریەكا مەزن لسەر ژینگەها سیاسی یا دەوروبەرێن خۆ كربوو، و ببوو جهێ مەترسیێ لسەر سیستەمێ جیهانی ب گشتی و دەولەتێن ئیسلامێ ب تایبەتی، ژبەر كو خودان گۆتارەكا تایبەت بوو یا ناڤنەتەوەیی و ئیسلامەگەریا شیعی، كو سنۆرێن نەتەوەیی و نیشتمانی ب پیرۆز نە د دیتن، نەخاسمە دەولەتێن هەڤتوخیێن وێ كو عێراق ئێك ژ وانا بوویە، بەرنامەرێژی بۆ هەبوو هنارتنا شۆرەشێ و تێگەهێن خۆ لێ ب چەسپینیت، نەمازە هەبوونا رێژەیەكا زۆر ژ خەلكێ عێراقێ كو لسەر مەزهەبێ شیعی بوون، زێدەتر هاندا سەربۆرا خۆ لێ تاقیبكەت، كو ژ ناڤگینێن دەستێوەردانێ بوو د كاروبارێن ناڤخۆیی یێن دەولەتاندا ب گیانەكێ شۆرەشگێرانە بۆ دامەزراندنا دەولەتا ئیسلامی یا سەرتانسەری.

كوردستانا عێراقێ ژی د ستراتیژیەتا شۆرەشا ئیسلامیا ئیرانێ دا بەشەكێ دانەبراوێ جیهانا ئیسلامی بوویە، هەولدایە پێگەهەكێ خورت لێ ئاڤابكەت و تەوەرەكێ كاریگەربیت بشێت سیاسەتا خۆ ل دەڤەرێ وێنەبكەت، هنارتنا شۆرەشێ بۆ كوردستانا عێراقێ نەخاسمە سنۆرەكێ هەڤپشك دگەلێك هەبوون ئامرازێ سیاسەتا وێ یا دەرڤە بوویە پەیرەودكر، لەوان ژی زۆر پارت و تەڤگەرێن ئیسلاما سیاسی یێن ئاراستەییێن چەكداری و جیهادی لێ دامەزاندینە، وپشتەڤانیەكا بەرفرەها وان د وارێن سیاسی و ئابوری و لوجستی دا دكر، كو گۆتارەكا سیاسی و ئایینی و راگەهاندنی یا شۆرەشگێر و كوپیكری یا شۆرەشا ئیسلامی یا ئیرانێ پەیرەودكرن ب پاساوێن دوژمنەكێ هەڤپشك هەیە، كو ئەڤە ژی بەشەك بوویە ژ سیاسەتا پرتكە و زالبە، ب ڤێ چەندێ مەترسیەكا مەزن لسەر رەوتێ بزاڤا رزگاریخوازیا نەتەوەیی و نیشتمانی كربوو بۆ هندێ پارتێن نەتەوەخواز پێ لاوازبكەت، و دخواست كوردستانا عێراقێ د بازنەیەكێ گرتی لژێر چەترێ ئیسلاما سیاسی یا شیعی سەرەدەریێ بكەت. ب هەمان شێوە پەیوەندیێن هندەك پارتێن كوردستانی دگەل ئیرانێ لسەر بنەمایێ بەرژەوەندان ژ پارەیی و چەكی بوو.

ژێدەر و دەهمەن و پەراوێز:

1. علي محافظة (الدكتور)، ايران بين القومية الفارسية والثورة الاسلامية، (بيروت، 2013)، ص ص14- 17.
2. اسحق نقاش، شيعة العراق، ترجمة، عبد الاله النعيمي، دار المدى (الناشر)، (دمشق، 1996)، ص22.
3. فاضل ملا محمود (الدكتور)، من تأريخ الحركات الثورية في ايران، (السليمانية، 2011)، ص22.
4. ئیرانێ مافێ سەرپشكیا بەرهەم ئینانا تویتنێ بۆ ماوەیێ (50) سالان دابوو كومپانیەكا بەریتانی، كو میجور تالبوت رێبەرایەتیا وێ دكر، و بەهرا شاهی ژ ڤی پرۆژەیی سالانە (15000) هزار جونەیهێ ئوسترلینی بوون پێ بكەن. بنێرە: محمد حسن العيلة (الدكتور)، اواسط اسيا الاسلامية بين الانقضاض الروسي والحذر البريطاني، (الدوحة، 1986) ص ص246- 248.
5. احمد الكاتب، تطور الفكر السياسي الشيعي من الشورى الى ولاية الفقيه، (بيروت، 2005)، ص ص405-407.
6. قوناغێن شۆرەشا دەستۆری ل سالا 1905 دەستپێكربوو تا سالا 1911 بەردەام بوویە، كو زۆربەیا تەخ و چینێن جڤاكێ ئیرانێ تێدا بەشدار ببوون و داخازا

چاکسازیان دکرن، سەرئەنجام حوکمەکێ شاهاتی دەستۆری و سیستەمەکێ پەرلەمانی هاتبوو پەسەندکرن. بۆ پتر پێزانین بنێرە: امال السبكي (الدكتورة)، تاريخ ايران السياسي بين الثورتين (1906- 1979)، (علم المعرفة) سلسلة كتب ثقافية شهرية يصدرها المجلس الوطني للثقافة والفنون والاداب، العدد (250)، (الكويت، 1999)، ص17 وبعدها.

7. كمال مظهر احمد (الدكتور)، دراسات في تاريخ ايران الحديث والمعاصر، (بغداد، 1985)، ص ص186- 187.
8. بۆ پتر پێزانین بنێرە: المصدر نفسه، ص150 وبعدها.
9. امال السبكي المصدر السابق، ص89.
10. دیاردەیەکە مافێ پارێزڤانیەکا تەمام ددەتە کەسانێن دەرچوویی ژ یاسایێ و یێن دژی دەستهەلاتێ ڕادبن پەنا و بەختێ خۆ بۆ مزگەفتێن نافدار یان ژی جهێن مەزنە پیاوێن ئایینی دبەن، کو ب گەهشتنا وان دەستهەلات نکارت پێڕابوونا دژی وان وەربگریت. بنێرە: كمال مظهر احمد، المصدر السابق، ص185.
11. امال السبكي، المصدر السابق، ص ص87- 88.
12. ابراهيم خليل أحمد (الدكتور) وخليل علي مراد (الدكتور)، ايران وتركيا دراسة في التاريخ الحديث والمعاصر، (الموصل، 1992)، ص135.
13. شيماء محمد ظاهر عبدالرحمن، روح الله مصطفى الخميني 1902- 1989 حياته ودوره السياسي في ايران، رسالة ماجستير غير منشورة قدمت الى مجلس كلية التربية، جامعة زاخو، (زاخو، 2011)، ص87.
14. فريدون هويدا، سقوط الشاه، ترجمة وتعليق وتقديم، احمد عبالقادر الشاذلي، (د.م، د.ت)، ص195.
15. المصدر نفسه، ص89.
16. روجيه غارودي، الاصوليات المعاصرة اسبابها ومظاهرها، ترجمة، خليل احمد خليل (الدكتور)، دار عام الفين، (باريس، 2000)، ص65.
17. هالة العوري، ايران بين عدالت خانه وولاية الفقيه، (بيروت، 2010)، ص286.
18. بۆ پتر پێزانین بنێرە: شيماء محمد ظاهر عبدالرحمن، المصدر السابق، ص ص88- 89.
19. امال السبكي، المصدر السابق، ص214.
20. علي محافظة، المصدر السابق، ص158.
21. بۆ پتر پێزانین بنێرە: فوزية صابر، "انتفاضة الكورد في ايران اعقاب سقوط نظام الشاه"، (متين) مجلة، العدد (90)، (دهوك، 1999)، ص ص92- 110.
22. (1902- 1989) ڕابەرێ شۆڕەشا ئیسلامیا ئیرانێ، ل گوندێ خومەین ژ دایکبوویە، ژ مالباتەکا ئاینداربوو، چەندین بەرهەم د وارێ ئایینی وسیاسەتێ دا هەنە، ل سالا 1964- 1979 هاتیە دویرئێخستن و ل ئاوارەیی ل وەلاتێن تورکیا، عێراق و فرەنسا ژیایە، پاشی ڤەدگەڕیتە ئیرانێ و دبیتە ڕابەرێ شۆڕەشی، ل سالا 1989 وەغەرکریە. بۆ پتر پێزانین بنێرە: شيماء محمد ظاهر عبدالرحمن، المصدر السابق، ص2 وبعدها.
23. چون ل. اسبوزيتو، التهديد الاسلامي خرافة ام مواجهة، ترجمة، قاسم عبدة قاسم (الدكتور)، دار الشروق، ط2، (القاهرة، 2002)، ص161.
24. أمل حمادة، الخبرة الايرانية من الثورة الى الدولة، (بيروت، 2008)، ص ص80- 81.
25. علي محافظة، المصدر السابق، ص155.
26. جيل كيبل، "من اجل تحليل اجتماعي للحركات الاسلامية"، في: نزيه ايوبي واخرون، الاسلام السياسي وافاق الديمقراطية في العالم الاسلامي، مركز طارق بن زياد للدراسات والبحوث، (الرباط، 2000)، ص45.
27. يوسف عزيزي، ايران الحائرة بين الشمولية والديمقراطية نظرة من الداخل على التطورات السياسية والثقافية في عهد خاتمي، (بيروت، 2001)، ص94.
28. علي محافظة، المصدر السابق، ص178.
29. محمد صادق اسماعيل، من الشاه.. الى نجاد ايران.. الى اين؟، (القاهره، د.ت)، ص79.
30. ويلفريد بوختا، ايران بعد ربع قرن من الجمهورية الاولى الى الثالثة، (بغداد- بيروت، 2006)، ص7.
31. برنارد لويس، لغة السياسة في الاسلام، ترجمة، ابراهيم شتا (الدكتور)، (د.م، 1993)، ص9.
32. وليد عبدالناصر (الدكتور)، ايران دراسة عن الثورة والدولة، دار الشروق، (بيروت، 1997)، ص58
33. منصور حسن العتيبي، السياسة الايرانية تجاه دول مجلس التعاون الخليجي 1979- 2000، مركز الخليج للابحاث، (دبي، 2008)، 96.
34. روجيه غارودي، المصدر السابق، ص ص66- 67.
35. ويلفريد بوختا، المصدر السابق، ص10.

36. منصور حسن العتيبي، المصدر السابق، ص ص97-99.

37. روح الله الخميني، الحكومة الاسلامية، (د.م، 1389)، ص12، ص35- 37، ص143.

38. بۆ پتر پێزانين بنێرە: علي محافظة، المصدر السابق، ص ص237- 239.

39. عزمي بشارة، "العرب وايران: ملاحظات عامة"، في: مجموعة من الباحثين، العرب وايران مراجعة في التاريخ والسياسة، المركز العربي للابحاث ودراسة السياسات، (بيروت، 2012)، ص11.

40. أوليفة روا، تجربة الاسلام السياسي، ترجمة، نصير مروة، دار الساقي، ط2، (بيروت، 1996)، ص175 وما بعدها.

41. رحمن صالح مهدي، (تصدير الثورة) دراسة حول السياسة الايرانية في ضوء القانون الدولي، رسالة ماجستير غير منشورة، قدمت الى معهد الدراسات الاسيوية والافريقية (الملغي)، جامعة المستنصرية، (بغداد، 1989)، ص29.

42. فتحي الدويهش، "جمهورية الايرانية الاسلامية ومبدأ تصدير الثورة"، مقالة متاحة على الموقع الالكتروني (http://www.airssforum.com/showthread.php?t109447)، فتح الموقع الساعة (A.M11,30)، يوم 2015/1/4.

43. هاتيە وەرگرتن ژ: مؤسسة تنظيم ونشر تراث الامام الخميني (رض)، الشؤون الدولية، المصدر السابق، ص43.

44. هاتيە وەرگرتن ژ: المصدر نفسه، ص26.

45. كينيث كاتزمان، الحرس الثوري الايراني نشأته وتكوينه و دوره، مركز الامارات للدراسات و البحوث (الناشر)، (د، م، د، ت)، ص2 وبعدها.

46. احمد يوسف (الدكتور)، الاخوان المسلمون والثورة الاسلامية في ايران جدلية الدولة والامة في فكر الامامين البنا والخميني، تقديم، محمد الهندي (الدكتور)، (د. م، 2010)، ص32.

47. مسعود اسد اللهي (الدكتور)، الاسلاميون في مجتمع تعددي، ترجمة، دلال عباس، (بيروت، 2004)، ص264.

48. مؤسسة تنظيم ونشر تراث الامام الخميني (رض)، الشؤون الدولية، تصدير الثورة كما يراه الامام الخميني (قدس سره)، ص28، ص31.

49. المصدر نفسه، ص33.

50. رحمن صالح مهدى، المصدر السابق، ص35. بۆ نموونە (كونگرەيێ سەرئێخستنا گەلێ عێراقى) ل 24 كانوونا ئێكێ 1986 ل تەهرانێ زێدەتر ژ (400) ژ مەزن و سەركردە و بەرپرس و لايەنێن ئۆپۆزسيۆن ژ ئيسلامى و نيشتمانخواز و نەتەوەخوازان، دگەلدا زێدەتر ژ (250) كەسايەتيێن ئۆپۆزسيۆزن ژ ناڤ عێراقێ و ئيرانێ بەشدار ببوون بۆ ژناڤبرنا رژێما عێراقێ، بنێرە: (روناهى) كۆڤار، ژمارە (1)، شەوال 1407.

51. رحمن صالح مهدى، المصدر السابق، ص35.

52. مؤسسة تنظيم ونشر تراث الامام الخميني (رض)، الشؤون الدولية، المصدر السابق، ص27، ص36.

53. (الزمان) جريدة، العدد (4113)، 2012/2/4.

54. وليد عبدالناصر، المصدر السابق، ص71.

55. (الزمان) جريدة، العدد (4113)، 2012/2/4.

56. أ. أ. اغناتنكو، خلفاء بلا خلافة التنظيمات الدينية السياسية المعارضة في الشرق الاوسط تاريخ- أيديولوجيا- نشاطات، ترجمة، يوسف ابراهيم الجهماني، (دمشق، 1997)، ص196.

57. رحمن صالح مهدي، المصدر السابق، ص32.

58. شيماء محمد ظاهر عبدالرحمن، المصدر السابق، ص93.

59. نيفين عبدالمنعم مسعد(الدكتورة)، صنع القرار في ايران والعلاقات العربية- الايرانية، (بيروت، 2001)، ص79.

60. دستور جمهورية ايران الاسلامية، (طهران، د.ت)، ص ص9- 10.

61. منصور حسن العتيبي، المصدر السابق، ص96.

62. دستور جمهورية ايران الاسلامية، المادة (154)، ص ص97- 98.

63. وليد عبدالناصر، المصدر السابق، ص72.

64. جون ل. اسبوزيتو، المصدر السابق، ص39.

65. ديفيد هرست،"التحول الديمقراطي في ايران او ما بعد الخمينية"، في: نزيه ايوبي واخرون، المصدر السابق، ص ص137- 138.

66. رحمن صالح مهدي، المصدر السابق، ص29.

67. عبدالحميد ابو غزالە، الحرب العراقيە الايرانيە 1980- 1988، (د. م، 1994)، ص61. ئامارێن هوير لدۆر هەبوونا رێژەيا شيعەيان ل دەولەتێن كەنداڤى نينن، هندەك دبێژن رێژەيا شيعەيان ل بەحرێنێ 75٪ هەنە، و ل

كويتێ 30- 40٪ هەنە، و ل ئيمارات و رۆژهەلاتا عەرەبستانا سعوديە 30٪ هەنە. بنێرە: وليد عبدالناصر، المصدر السابق، ص79. ئامارەكا دى هەيە خۆيادكەت، كو ل بەحرينێ ب رێژەيا 60- 70٪ هەنە، و ل عەربستانا سعوديێ ب رێژەيا 10٪ هەنە. بنێرە: عيساوة امنة، الدور الاقليمي الايراني في النظام الشرق اوسطي بعد حرب الباردة، (د.م، د.ت)، ص ص104- 105.

68. عبدالله فهد النفيسي المطيري (الدكتور)، ايران والخليج ديالكتيك الدمج والنبذ، (د.م، د.ت)، ص22.

69. بۆ پتر پێزانين بنێرە: مجيد خدورى، حرب الخليج جذور ومضامين الصراع العراقى- الايرانى، ترجمة، وليد خالد احمد، (بغداد، 2008)، ص ص98- 99.

70. شيماء محمد ظاهر عبدالرحمن، المصدر السابق، ص102.

71. محمد حسنين هيكل، مدافع اية الله قصة ايران والثورة، ط6، (القاهرة، 2002)، ص ص267- 268.

72. مؤسسة تنظيم ونشر تراث الامام الخميني (رض)، الشؤون الدولية، المصدر السابق، ص42.

73. عيساوة امنة، المصدر السابق، ص92.

74. زۆربەيا ژێدەران لسەر ڤێ رێژەيێ د كوكن. هەروەسا بنێرە: فرهاد ابراهيم (الدكتور)، الطائفية والسياسة في العالم العربي نموذج الشيعة في العراق رؤية فى موضوع الدين والسياسة فى المجتمع العربى المعاصر، ترجمة، مركز دراسات التفاعل، مكتبة مدبولى (الناشر)، (القاهر، 1996)، ص372؛ عيساوة امنة، المصدر السابق، ص ص104- 105؛ نصرة عبدالله البستكي، أمن الخليج من غزو الكويت الى غزو العراق، (بيروت، 2003)، ص64.

75. چون ل. اسبوزيتو، المصدر السابق، ص40.

76. جرهارد كونسلمان، سطوع نجم الشيعة، ترجمة، محمد ابو رحمة، ط2، (القاهرة، 1993)، ص214.

77. صلاح الخرسان، حزب الدعوة الاسلامية حقائق ووثائق فصول من تجربة الحركة الاسلامية في العراق خلال 40 عاما، (دمشق، 1999)، ص261.

78. چون ل. اسبوزيتو، المصدر السابق، ص40.

79. شيماء محمد ظاهر عبدالرحمن، المصدر السابق، ص102.

80. محمد صادق اسماعيل، المصدر السابق، ص79؛ عبدالوهاب القصاب (الدكتور)، العراق فى الاستراتيجية الامنية الايرانية، (د. م، 2014)، ص3؛ (الزمان) جريدة، العدد (4113)، 2012/2/4.

81. رحمن صالح مهدي، المصدر السابق، ص37.

82. رشيد الخيون، لاهوت السياسة الاحزاب والحركات الدينية في العراق، تحرير، محمود عساف، (بغداد، 2009)، ص10.

83. (1935- 1980) ل كازميە ل بەغدا ژدايكبوويە، ژ دامەزرينەرێن پارتا دەعوە بوو، ئێك ژ هزرمەندێن شيعەيان دهێتە هەژمارتن، ل ناڤەڕاستا ساڵێن حەفتيان لێڤەگەڕا ئايينى وەرگرتيە، چەندين بەرهەمين جورا و جور هەنە. بۆ پتر پێزانين بنێرە: صلاح الخرسان، المصدر السابق، ص ص70- 73.

84. المصدر نفسه، ص259.

85. هاتيە وەرگرتن ژ: محمد باقر الصدر، الاسلام يقود الحياة، ط2، (طهران، 1403)، ص24.

86. الشيخ محمد رضا النعماني، شهيد الامة وشاهدها، ج2، (قم، 1422)، ص122 وبعدها.

87. المصدر نفسه، ص ص132- 133.

88. صلاح الخرسان، المصدر السابق، ص259.

89. الشيخ محمد رضا النعماني، المصدر السابق، ج2، ص133.

90. رشيد الخيون، 100عام من الاسلام السياسي بـ العراق1 الشيعة، مركز المسبار للدراسات والبحوث (الناشر)، (دبي، 2011)، ص281.

91. صلاح الخرسان، المصدر السابق، ص ص265- 266.

92. فرهاد ابراهيم، المصدر السابق، ص ص378- 379.

93. هاتيە ڤەگوهاست ژ: الشيخ محمد رضا النعماني، المصدر السابق، ج2، ص ص144- 145.

94. صلاح الخرسان، المصدر السابق، ص277.

95. رشيد الخيون، 100عام من ...، ص228.

96. بۆ پتر پێزانين بنێرە: صلاح الخرسان، المصدر السابق، ص ص281 وبعدها.

97. ل ساڵێن پێنجيان هاتيە دامەزراندن، ئارمانجا وێ دامەزراندنا دەولەتەكا ئيسلامى بوو. بنێرە: عادل رؤوف، العمل الاسلامي في العراق بين المرجعية والحزبية قراءة نقدية لمسرةنصف قرن (1950- 2000)، (دمشق، 2000)، ص182.

98. الشيخ محمد رضا النعماني، المصدر السابق، ج2، ص158 وبعدها.
99. أ. أ. اغناتنكو، المصدر السابق، ص59.
100. بۆ ديتنا دەقێ بڕيارێ بنێرە: رشيد الخيون، لاهوت السياسة...، ص109.
101. رشيد الخيون، 100عام من ...، ص226.
102. چون ل. اسبوزيتو، المصدر السابق، ص40.
103. صلاح الخرسان، المصدر السابق، ص379.
104. بۆ ديتنا دەقێ بەياننامەيێ بنێرە: الشيخ محمد رضا النعماني، المصدر السابق، ج2، ص ص213- 214.
105. أ. أ. اغناتنكو، المصدر السابق، ص60.
106. رشيد الخيون، لاهوت السياسة...، ص10.
107. أ. أ. اغناتنكو، المصدر السابق، ص196.
108. صلاح الخرسان، المصدر السابق، ص257.
109. أحمد طحان (الدكتور)، الحركات الاسلامية بين الفتنة والجهاد، دار المعرفة، (بيروت، 2007)، ص369.
110. صلاح الخرسان، المصدر السابق، ص343.
111. رشيد الخيون، لاهوت السياسة، ص122.
112. صلاح الخرسان، المصدر السابق، ص ص343- 344.
113. المصدر نفسه، ص346 وبعدها.
114. رشيد الخيون، 100عام من ...، ص ص233- 234.
115. صلاح الخرسان، المصدر السابق، ص336 وبعدها.
116. المصدر نفسه، ص ص361- 362.
117. رشيد الخيون، لاهوت السياسة...، ص115؛ احمد طحان، المصدر السابق، ص362.
118. رشيد الخيون، 100عام من ...، ص ص237- 239.
119. أ. أ. اغناتنكو، المصدر السابق، ص62.
120. رشيد الخيون، 100عام من ...، ص266.
121. عادل رؤوف، المصدر السابق، ص284 وبعدها.
122. رشيد الخيون، لاهوت السياسة...، ص133.
123. عادل رؤوف، المصدر السابق، ص286.
124. رشيد الخيون، لاهوت السياسة...، ص131.
125. المصدر نفسه، ص ص149- 150.
126. رشيد الخيون، 100عام من ...، ص238.
127. فرهاد ابراهيم، المصدر السابق، ص417.
128. عادل رؤوف، المصدر السابق، ص314.
129. رشيد الخيون، لاهوت السياسة...، ص ص143- 144.
130. فرهاد ابراهيم، المصدر السابق، ص418.
131. رسول جعفريان، التشييع في العراق وصلاته بالمرجعية وايران، (د. م، د. ت)، ص ص164- 165.
132. عادل رؤوف، المصدر السابق، ص406.
133. هاتيە وەرگرتن ژ: رۆژ ژمێری پێشمەرگەيەك باسی ڕوداوەكانی (20) ساڵی خەباتی شۆڕشی نوێ ی گەلەكەمان دە كات 1976- 1996، بەرگی دووەم، 1982- 1986، (سلێمانی، ب.م)، ل63.
134. خەلات مۆسا يوسف، پارت و ڕەتێن ئيسلاما سياسی ل هەرێما كوردستانێ- عێراق 5ی ئادارا 1991- 9 ی نيسانا 2003 ڤەكۆلينەكا مێژوويی ساسييە، پێشكێشكرن و ديڤچوون، عبدالفتاح علی بوتانی (الدكتور)، ژ وەشانێن سەنتەرێ ڤەكولينێن زانستی و خواندنێن كوردی، زانكۆيا دهۆك، (دهۆك، 2012)، ل
135. جمهوری اسلامی ايران، بيان بسيج مستچعفين كردستان، ژمارە (بێ)، 1363.
136. سەلام عەبدولكەريم، گۆتاری ئيسلامی و گرفتی ئۆپۆزسيۆنی سياسی ئايندەی ململانێی عەلمانی- ئسلامی لە كوردستاندا لێكۆڵينەوەو تووێژ و بەڵگەنامە، لە بڵاوكراوەكانی خانەی ڕەهەند، چاپخانەی سيڤا، (سلێمانی، 2009)، ل59.
137. حەسەن بابەكر، هەوراز و نشێو كەمێك لەوەی لە بيرمە جوجۆڵی ئيسلاميی لە كوردستانی عێراق دا 1983- 1991، پێدا چوونەوە و پێشەكی، عەلی باپير، چاپخانەی سيما، (سلێمانی، 2011)، ل53.
138. (1945- 2013) شێخ محەمەد نجيب حەسەن بەرزنجی ژ مالباتەكا ئايينداره، بەكالوريۆس ب زمانێ عەرەبی و زانستێن ئيسلامی ل 1978 ل كوليژا ئادابێ ل زانكۆيا بەغدا وەرگرتيە، ژ دامەزرينەرێن بزوتنەوەيا پەيوندی ئيسلامييە ل كورد ستانێ، ل دويڤرا بزوتنەوەيا ئيسلامی ل كورد ستانێ، پا شی بوويە پێشەوايی كۆمەڵا ئيسلامی يا كوردستانێ. بنێرە: صباح محمد البرزنجی (الدكتور)، "شخصيات ورموز الحركه الاسلاميه فی كردستان العراق"، فی: مجموعه باحپين، الاسلاميه الكرديه، مركز المسبار للدرا سات والبحوث (النا شر)، (دبی، 2008)، ص175.
139. (كۆمەڵ) ڕۆژنامە، ژمارە (40)، 2002/6/7.
140. احمد مارونسی، شیو من التأريخ نبڑە عن حياه ملا حسين مارونسی، مگبعه خانی، (دهوك، 2011)، ص66" ديدارەكا كەسايەتی د گەل عەبدولسەلام مستەفا سديق، دهۆك،

2015/4/8. ل 1950 ل دهۆكێ ژ دایكبوویە، چەندین پلەیێن حزبی دناڤ (پ.د.ك) وەرگرتینە، و ل 2009- 2013 ئەندامێ پەرلەمانێ كوردستانێ بوو، ماستەر ب زانستێ كۆمەڵناسی هەیە، و چەند بەرهەم هەنە.

141. نەو شیروان مستەفا ئەمین، پەنجەكان یەكتری ئە شكێنن دیوی ناوەوەی ڕوداوەكانی كوردستانی عێراق 1979-1983، (بەرلین، 1997)، ل ل201- 202.

142. ارتش اسلامی كرد، عملیات نظامی ارتش اسلامی كورد، (ب.ت، ب.م)، ص68-69.

143. لەشكری ئیسلامی شۆرشگێر بو رزگاری عیراق، لەشكری ئیسلامی كورد، بەلاغی ژمارە (34)، 1981/10/10، 11ذی الحجه 1411هـ" الجیش الاسلامی الپوری لتحریر العراق، الجیش الاسلامی الكردی، بلاغ عسكری رقم (41)، 1982/1/3، 7/ ربیع الاول 1402.

144. رشید الخیون، 100عام من ...، ص270، ص280، ص307.

145. (451) الحزب الاسلامی الكردستانی- العراق، ل. ش. المركزی. م، الموضوع، هذا بیان للناس، البیان التأسیسی لحزب الاسلامی الكردستانی- العراق، العدد (بلا)، 12 ربیع الاول 1405هـ/ 1984/11/6م. ڤەكۆلەری زۆر هەوڵدا پێزانینان لدۆر ڤێ پارتێ ب دەستڤە بینیت، لێ ژبلی هندەك بەلگەنامەیان نەبیت چ ب دەست نەكەفت.

146. الحزب الاسلامی الكردستانی- العراق، ل. ش. المركزی. المؤقت، الموضوع، حول قصف مخیم اللاجئین المسلمین الاكراد العراقیین فی زیوه من قبل نظام صدام الدموی، 13/ 6/ 1985م/ 24 رمضان 1405.

147. الحزب الاسلامی الكردستانی- العراق، ل. ش. المركزی. المؤقت، الموضوع، بیان، بمناسبة یوم القدس العالمی، 1985/6/16م/ 26 رمضان 1405هـ.

148. پارتی ئیسلامی كوردستان/ عێراق، ل. ش. ناوەندی. ك، بابەت، درندایەتی رژیمی فاشیستی صەدام بەرامبەر گەلی كورد، ژمارە (بێ)، 27/ 4/ 1985/ 6 شەعبانی 1405؛ الحزب الاسلامی الكردستانی، الموضوع، هذه هی دوتنا، العدد (بلا)، 17 ش 1405هـ/ 6 ت [تشرینا 1 یان 2 نەهاتیە دیاركرن] 1985م.

149. الحزب الاسلامی الكردستانی- العراق، ل. ش. المركزی. م، الموضوع، هذا بیان للناس، البیان التأسیسی لحزب الاسلامی الكردستانی- العراق، العدد (بلا)، 12 ربیع الاول 1405هـ/ 1984/11/6م.

150. الحزب الاسلامی الكردستانی- العراق، الموضوع، خطاب الامام الخمینی قائد الثورة الاسلامیة الی الشعب والجیش العراقی، العدد (بلا)، 1 ذی القعدة/ 1406هـ.

151. (رووناكی) ڕژنامە، ژمارە (38)، 1998/10/1.

152. جمال نبز، المستضعفون الكورد واخوانهم المسلمون، تقدیم، محمد صالح گابوری، من منشورات كوردنامة، ط2، (السلیمانیة، 2006)، ص140.

153. رشید الخیون، لاهوت السیاسة...، ص143.

154. (میدیا) ڕۆژنامە، ژمارە (135)، 2002/11/1.

155. هاتیە وەرگرتن ژ: (النور) كۆڤار، (ژمارە (1)، 1 شەوال 1407، ص ص6- 9.

156. بۆ دیتنا دەقێ بەیاننامێ بنێرە: ئارام قادر و ئیدریس سیوەیلی، بەڵگەنامەكان دەدوێن بووتنەوەی ئیسلامیی لە كوردستان/ عێراق 1987- 1999، بەر 1، (سلێمانی، 2013)، ل ل5- 7.

157. بزووتنەوەی ئیسلامی لە كوردستانی عێراق، پێناسەیەكی كورتی بزووتنەوەی ئیسلامی لە كوردستانی عێراق، چاپخانەی شەهیدان، (ب. ج، 1411)، ل5.

158. المنهج والنظام الداخلي للحركة الاسلامیة في كردستان العراق، (د. م، د. ت)، المادة التاسعة، ص3.

159. ئیدریس سیوەیلی، ڕەوتی ئیسلامی لە باشووری كوردستان 1946-1991 تویژینەوەیەكی مێژوویی لە كار و چالاكیی پارت و كۆمەڵە ئیسلامییەكان، چ2، (ب.ج، 2009)، ل209.

160. بزووتنەوەی ئیسلامی لە كوردستانی عێراق، پێناسەیەكی كورتی بزووتنەوەی ئیسلامی لە كوردستانی عێراق، چاپخانەی شەهیدان، (ب. ج، 1411)، ل5.

الخلاصة:

تتناول هذة الدراسة تأثيرات الثورة الاسلامية في ايران على نمو وتطور تيارات وحركات واحزاب الاسلام السياسي في العراق، خلال فترة حكم الامام روح الله خوميني (1979- 1989). وأختصت البحث على دراسة مفهوم (تصدير الثورة الاسلامية)، والذي يعد واحدا من اهم المبادىء السياسية والدينية للثورة الاسلامية في ايران.

تتكون الدراسة من مقدمة وثلاث محاورا اساسية تناولت خلفية تاريخية عن دور المؤسسة الدينية واسباب قيام الثورة الاسلامية في ايران، كما تم التطرق الى الابعاد الفكرية والايدولوجية في صنع السياسة الخارجية الايرانية، وأخيرا تأثيرات هذة الثورة على نمو الاسلام السياسي في العراق وكوردستان العراق بشكل عام. وختمت الدراسة بنتائج توصلت اليها الدراسة.

The effect of Islamic Revolution of Iran on the Growth of Political Islam of Iraq (1979-1989)

Abstract:

This study includes the effect of the Islamic revolution in Iran on the prosperity and growth of the political Islam of currents, movements, and parties in Iraq during the role of Imam Ruh Allah Al-Kumaini (1979-1989). This study is specialized on the concept of "exporting the Islamic Revolution" which is considered one of the most important political and religious concepts of the Islamic revolution in Iran .

It consists of an introduction and three main sections which included a historical background on the role of Islamic institution and the rise of the Islamic revolution in Iran. It also included the ideological dimensions in creating the external politics. Finally, the effects of this revolution were on the development and growth of political Islam on Iraq in general. The study has included by results that the research has got it.